

Андрієць О. М.

УДК 371.321:801.9

ШКІЛЬНА ДИСКУСІЯ ЯК ЗАСІБ РОЗВИТКУ ДИСКУРСНОГО МОВЛЕННЯ УЧНІВ В УМОВАХ ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ

Статтю присвячено одній з актуальних проблем сучасної дидактики – використання дискусії в процесі навчання. На основі теоретичного дослідження визначено роль дискусії в розвитку мовленнєвої особистості старшокласника, подано рекомендації щодо ефективності її проведення.

Ключові слова: мовленнєва особистість, наукове мовлення, дискусія, дискурсне мовлення.

Статья посвящена одной из актуальных проблем современной дидактики – использование дискуссии в процессе обучения. На основании теоретического исследования определена роль дискуссии в развитии речевой личности старшеклассника, поданы рекомендации относительно эффективности ее проведения.

Ключевые слова: речевая личность, научная речь, дискуссия, дискурсная речь.

The article is devoted to one of the actual problems of modern didactic – the usage of discussion in studying. On the basis of theoretical research the role of discussion in the development of student's speech personality has been defined, recommendations for the effectiveness of its leading have been given.

Key words: speech personality, science speech, discussion, discourse speech.

На сучасному етапі культурного становлення й активного державотворення України особливої ваги набуває гуманітаризація середньої освіти, що передбачає вдосконалення прогресивних технологій виховання молоді, диференціацію та інтеграцію навчання, оновлення науково обґрунтованої методики, спрямованої на підвищення рівня освіченості учня й удосконалення його мовно-комунікативної особистості. Тому одним із пріоритетних питань сьогодення стає формування мовної, дискурсивної й комунікативної компетентностей школяра, що включає цілу систему мовленнєвих умінь (уміння сприймати чужі думки, будувати усні та писемні, діалогічні й монологічні висловлювання різних видів, типів, стилів і жанрів, аргументувати й відстоювати власні твердження, уміти вести полеміку, демонструвати знання й досвід під час дискусії). Відтак актуальними у навчанні української мови є інноваційні форми проведення уроків, серед яких чільне місце займають уроки-конференції, форуми, дебати, дискусії тощо. Зупинимось на дискусії як одному із засобів розвитку дискурсного мовлення старшокласників.

Актуальність дослідження безперечно й полягає у збагаченні словникового запасу учнів, лінгвістичному аналізі висловлювань, розвитку творчої активності старшокласників.

Визначена тема об'єднала в собі кілька напрямів, над якими в різні роки працювали й працюють науковці. Так, дискусію як один із жанрів ділової комунікації розглядали лінгвісти А. Загнітко, І. Данилюк, Л. Мацько, А. Коваль; розвитку навчально-пізнавальної активності школярів присвячено праці З. Абасова, О. Заболотного, В. Лозової; розробкою нестандартних методів викладання української мови в загальноосвітній школі займалися вчені-лінгводидакти О. Біляєв, Л. Введенська, О. Горошкіна, Л. Павлова, М. Пентилук, Л. Скуратівський, Г. Шелехова та ін.

Мета статті – з'ясувати роль дискусії у процесі вивчення української мови у профільних класах й визначити найголовніші особливості технології організації й проведення дискусій.

Означена проблема є предметом вивчення кількох наук. Спробуємо її розв'язати, урахувавши лінгвістику тексту, лінгводидактику, психолінгвістику й психолінгводидактику.

Загальновідомо, що дискусія – невід'ємний засіб пізнавальної діяльності учнів у процесі навчання. О. Пометун і Л. Пироженко розуміють під цим терміном “широке публічне обговорення якогось спірного питання” [5, с. 72]. Великий тлумачний словник сучасної української мови до цього визначення додає: “Дискусія – це спір, суперечка окремих осіб, співрозмовників” [1, с. 223].

Розгляд дискусійних проблем сприяє підвищенню в школярів інтересу до висловлювання, розвитку їхнього мовлення, розумових здібностей, пам'яті, уваги, критичного мислення та інших психічних якостей. Все це враховує наукове визначення, подане в словнику з української лінгводидактики: “Дискусія – усна (писемна) форма організації мовлення, у процесі якої розглядаються протилежні точки зору; комунікативна взаємодія групи учнів, що організовується для обміну думками, обговорення спірного питання” [4, с. 42]. На мету і завдання дискусії вказує Л. Павлова: “Дискусія (лат. discussio – дослідження, розгляд, розбір) – публічна суперечка, метою якої є пояснення і порівняння різних точок зору, пошук, виявлення правильної думки, знаходження правильного рішення спірного питання” [3, с. 6].

Таким чином, дискусія – це публічне обговорення будь-якого спірного питання, у процесі якого розглядаються різноманітні точки зору, що формує й розвиває науковий світогляд старшокласника.

Іноді для досягнення певної мети вчитель використовує елементи дискусії. Тому дискусія може тлумачитися не тільки як форма навчальної діяльності учнів, але і як метод:

Дискусія – 1) *метод* навчання, який передбачає організацію спільної мовної діяльності з метою пошуку ефективного розв’язання певної проблеми;

2) один із *методів* розв’язання спірних питань [5, с. 182].

Як правило, у школі практикують *навчальну* дискусію, під якою розуміємо розгляд суперечливого питання спрямований на аналіз, пояснення та зіставлення протилежних висловлювань учнів.

Програма профільного навчання (філологічний напрям) передбачає формування умінь і навичок переконливо викладати свої думки, дискутувати, використовуючи різні способи аргументації та ілюстрування прикладами, вести діалог зі співрозмовниками, дотримуючись правил етикету та ін. [6, с. 5]. Так, у 10 класі учні з’ясовують питання „Дискусійне мовлення” під час вивчення теми „Монологічне і діалогічне мовлення” [6, с. 52, 58]. Узагальнюючи знання про науковий стиль, увагу старшокласників акцентують на бесіді, дискусії, повідомленнях на наукову тему [6, с. 54].

У програмі з української мови для 11 класу термін *дискусія* зустрічаємо частіше (5 разів):

1. Полеміка. Дискусія. Диспут. Дебати. Публічний полілог. [6, с. 54]
2. Культура ведення дебатів, дискусій, полеміки, диспутів професійного характеру. [6, с. 86]
- Сприйняття чужого мовлення.
3. Аудіювання (слухання-розуміння) текстів діалогічного й монологічного характеру різних стилів, типів і жанрів мовлення, записаних на різних носіях інформації з метою підготовки до виступу, дискусії, полеміки на професійну тему. [6, с. 90]
4. Дискусія з обстоюванням альтернативних точок зору. [6, с. 92]
5. Стаття дискусійного характеру. [6, с. 94]

Основою будь-якої дискусії є невеликий життєвий досвід учнів та їхні знання, отримані в ході роботи з навчальним дискурсом, бо саме він є носієм наукової і навчальної інформації, має пізнавально-комунікативне спрямування і використовується на всіх уроках незалежно від предметних знань.

Отже, для старшокласників дискусія – це пошук істини, розвиток мислительно-мовленнєвої діяльності учня, засіб удосконалення цілої низки компетенцій: дискурсивної, мовленнєвої, предметної, соціокультурної й ін.

Мета дискусії, що визначається вчителем, може бути різною. З одного боку, кожен педагог намагається виявити рівень знань школярів із засвоєної теми, розділу, курсу, з іншого боку, метод дискусії використовується для того, щоб розвивати в учнів творчу активність: уміння висловлювати свою думку, уважно вислухати думку однокласника, усвідомити глибину й складність досліджуваного питання, вміння прийти до згоди, зробити правильні висновки. Відтак, виявляючи різні позиції з певної суперечливої проблеми, у старшокласників удосконалюється й мовленнєва культура.

Для підвищення ефективності ведення дискусії наведемо декілька основних рекомендацій:

- висловлення думок учнів повинне відбуватися за чергою, а не одночасно;
- не допустиме перебивання того, хто говорить;
- учні не повинні змінювати тему дискусії;
- учні повинні намагатися заохочувати до участі в дискусії інших;
- висловлені думки мають бути відвертими;
- сприймання ідей будується тільки на взаємоповазі.

Як свідчать спостереження та досвід використання дискусій у навчанні учнів профільних класів, її структуру складають інваріантні етапи – *підготовчий, основний, підсумковий*. Зазначеним етапам передують такі важливі організаційно-педагогічні завдання, як усвідомлення проблеми (спірного питання), формування гіпотези щодо розв’язання проблеми.

Перше завдання передбачає таку послідовність дій: постановка конкретного дискусійного питання (словесне відображення суперечності у формі запитання, задачі тощо), його сприймання й усвідомлення, тобто виявлення різноваріантних суджень, зокрема й протилежних, несумісних інформацій.

Важливим компонентом для розвитку мовної особистості старшокласника під час дискусії є формування гіпотези. Це завдання своєю чергою містить висування припущення (ядра гіпотези) щодо розв’язання поставленої проблеми та його обґрунтування.

На жаль, спостереження й аналіз уроків, на яких використовувалися елементи навчальної дискусії, дають право стверджувати, що досить обмежена кількість учнів володіє умінням бачити спірне питання, чіт-

ко визначати предмет і мету дослідження. Тому роботу над дискусією, що розпочинається ще в основній школі та є ефективною формою навчання у профільній школі, повинна супроводжувати значна кількість настановних навчальних бесід. У їх змісті важливими є історичний екскурс про роль і місце дискусій у науці й суспільстві, з'ясування суті поняття, його структури, етапів проведення. Не завадить дати учням рекомендації або пам'ятки про культуру ведення дискусії (деякі рекомендації наведені вище).

Технологія опрацювання дискусійних питань включає три етапи.

Підготовчий етап. Основою цього етапу є підготовка мікроклімату колективу. Вчитель наперед продумує побудову дискусії, враховуючи її мету і завдання. Підготовчий етап дискусії передбачає:

а) запитання вчителя стосовно дискусійної проблеми, що буде обговорюватись, але не конкретне їх розв'язання;

б) підготовку відповідей учнів (усно чи письмово) на запитання, заздалегідь розданих учителем;

в) тести, анкетування, опитування учнів.

Перед проведенням дискусії важливо чітко визначити предмет дискусії, з'ясувати її мету і завдання, побудувати план проведення, передбачити кінцевий результат (до яких висновків можуть дійти старшокласники, спираючись на знання, власний досвід), урахувати рівень інтелектуального розвитку учнів.

Основний етап. Запорукою успішності цього етапу є чітка організація дискусії відповідно до плану. Учитель передбачає, що кожен учасник повинен висловити свої пропозиції, думки щодо дискусійної проблеми. Важливим при цьому залишаються етикетні правила ведення дискусії всіма учасниками, дотримання регламенту (старшокласник повинен мати чітко продумані тези свого виступу, а не реферат), науковість, інформативність, новизна, конкретизація фактів. Також до невід'ємних вимог основного етапу дискусії віднесено такі:

мета дискусії – з'ясування дискусійного питання, а не “змагання” її учасників;

дискусійні зауваження повинні бути зрозумілі й обов'язково враховані;

у дискусії, що видалася жвавою керівникові, треба утриматися від власного виступу.

Прикінцевий (підсумковий) етап передбачає аналіз учителем висловлених старшокласниками ідей щодо дискусійного питання, підведення підсумків, завершення бесіди, усвідомлення отриманих знань.

Під час вивчення шкільних дисциплін у старшій школі навчальні дискусії найчастіше використовуються на уроках мови і літератури та інших гуманітарних дисциплін, рідше – на заняттях із предметів природно-математичного профілю.

Залежно від дидактичної мети уроку вчителі-словесники найчастіше використовують дискусію-роздум, дискусію-доведення, дискусію-узагальнення (таблиця 1).

Таблиця 1.
Типологія навчальної дискусії

№	Тип дискусії	Зміст
1	Дискусія-роздум	Спірне питання в ході розв'язання вчить учнів формулювати альтернативні висновки, давати суб'єктивну оцінку. Головна мета – удосконалення вміння висловлюватися, захищати свою позицію, слухати, аналізувати, робити висновки.
2	Дискусія-доведення	Учні обґрунтовують і доводять свої думки щодо спірного питання, практично перевіряють факти дискусійної проблеми.
3	Дискусія-узагальнення	Головне завдання навчальної дискусії – розв'язання проблеми, що сприяє розвитку умінь узагальнювати й систематизувати знання з певної теми, розділу, курсу.

У наш час активного використання інтерактивних технологій навчання найпоширенішими формами дискусії є: “Круглий стіл”, “Що? Де? Коли?” (обговорення питання, в котрому беруть участь до семи учнів, які обмінюються думками як між собою, так і з класом (залом); “Засідання експертної групи” (обговорення групою учнів (5–6 осіб) спірного питання з подальшим виголошенням його перед усім класом); “Форум” (експертна група, яка сидить напроти решти учнів, висловлює власні думки щодо спірних запитань); “Судове засідання” (розгляд спірної проблеми, що схоже на судовий процес); “Дебати” (обговорення спірної проблеми, котре побудоване на заздалегідь підготовлених виступах учасників, які у свою чергу представляють різні ідеї (команди-суперниці); по завершенню дебати передбачають відповіді на запитання протилежних команд і прийняття спільного рішення).

Отже, враховуючи важливість дискусії в навчанні учнів старшої школи, розмаїту типологію та багатство форм проведення, доходимо висновку, що уміле використання зазначеного методу – багатоаспектна проблема, яка включає формування й розвиток у старшокласників умінь і навичок сприймати наукове мовлення однокласників, розуміти його, робити аналіз, будувати власні висловлювання різних жанрів і відстоювати їх, уміти вести полеміку, стежити за розвитком свого інтелекту та дискурсного мовлення.

Література:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови. – К. : Перун, 2004. – 1440 с.
2. Волкова Н. П. Педагогіка : [посібник для студентів вищих навчальних закладів] / Волкова Н. П. – К. : Академія, 2003. – С. 293–294.
3. Павлова Л. Г. Спор, дискуссия, полемика : [кн. для учащихся ст. классов сред. шк.] / Павлова Л. Г. – М. : Просвещение, 1991. – 127 с.
4. Словник-довідник з української лінгводидактики : [навчальний посібник / кол. авторів за ред. М. Пентилюк]. – К., 2003. – 149 с.
5. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання : [наук. метод. посібник / за ред. О. І. Пометун]. – К. : Видавництво А.С.К., 2004. – 192 с.
6. Українська мова. 10–11 класи : програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів. Філологічний напрям (профіль – українська філологія) / укладачі: Л. І. Мацько, О. М. Семенов]. – К. : Грамота, 2011. – 135 с.